

KAHRAMANMARAŞ KAPALI ÇARŞI

KAHRAMANMARAŞ GRAND BAZAAR

Tolga BOZKURT*

Ercan AKSOY**

ÖZ

Anadolu, Doğu Akdeniz ve Arap Yarımadası hinterlandında önemli geçiş güzergahları üzerinde yer alan Kahramanmaraş, siyasi ve askeri tarihindeki hareketlilik yanında bugün olduğu gibi geçmişte de canlı bir sosyoekonomik hayata ev sahipliği yapmıştır. Maraş Kalesi'nin güney kesiminde, ilk inşası 15. yüzyıl ortalarında Dulkadirli Beyi Süleyman Bey tarafından gerçekleştirilen Ulu Cami ile bunun etrafında şekillenen çarşı alanında, zamanla Eski (Yukarı) Bedesten ve Sük-i Maraş (bugünkü Belediye Çarşısı) gibi örgütlü ticari strüktürler 16. yüzyıl başları itibarıyla yerlerini almışlardır. Maraş kent içi ticaret alanının gelişimi Osmanlı döneminde de sürmüştür ve mevcut eski çarşının batısında, 16. yüzyıl sonlarında Aşağı (Yeni) Bedesten merkezli klâsik bir Osmanlı çarşısı şekillenmeye başlamıştır. Günümüze ulaşabilen şekli itibarıyla Maraş Kapalı Çarşısı, Yeni Bedesten'in güney kenarına bitişik, üstü açık arasta düzeninde sıralanan bezirgân, kavaf, köşker ve alaca dükkânlarının 19. yüzyılın ikinci yarısında tamamen kâgire dönüştürülerek, tonoz sistemleriyle örtülmesiyle meydana gelmiştir. Bu yazıda Maraş Kapalı Çarşısı'nın kuruluşundan günümüze kadar olan sürede geçirdiği gelişim aşamaları mimari veriler ve yazılı kaynaklar ışığında ele alınarak, yapı tarihine dair dönemsel restitüsyon önerilerinde bulunmaktadır. Sonuçta, Maraş kent tarihi için önemli bir kültürel miras değeri taşıyan Kapalı Çarşısı'nın İstanbul ve Kayseri örneklerine benzer, çok sıralı arasta düzeninde bir Osmanlı çarşısı olduğuna dikkat çekilerek, yapının 6 Şubat 2023 depreminde aldığı kısmi hasarları da kapsayacak acil bir rehabilitasyona ihtiyaç duyduğu vurgulanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Kahramanmaraş Kapalı Çarşısı inşaat tarihinin dönem restitüsyonlarıyla görselleştirildiği monografik bir denemeyi Osmanlı kenti, mimarlık ve sanat tarihi araştırmaları arasına kazandırmak ve ayrıca, 2023 depremi sonrasında Kapalı Çarşısı'nda yürütülecek koruma ve onarım çalışmalarına katkı sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Ticaret yapıları, Kapalı Çarşı, Bedesten, Arasta, Taş Han

* Doç.Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü.
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7621-7706> ♦ E-mail: tolgabozkurt@ankara.edu.tr

** Mimar Dr., EHA Yapı Mimarlık İnş. Tur. Taş. San. ve Tic. Ltd.Şti., Ankara.
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7632-9257> ♦ E-mail: ercanaaksoy@hotmail.com

ABSTRACT

Kahramanmaraş, located on important transit routes in the hinterland of Anatolia, Eastern Mediterranean and Arabian Peninsula, in addition to the activity in its political and military history, has hosted a vibrant socio-economic life in the past as well as today. The city, relocated several times after the devastating earthquakes in history, the development in the present settlement area of the city in Turkish era started in Dukadiroğulları Principality period. Maraş, the administrative center of Dulkadiroğulları Principality, was able to officially maintain its dominance in the region until 1552 and it can be said that the city had institutional and systematic urban structures before the Ottoman domination in terms of religious, commercial and residential zones. In the southern part of Maraş Castle and of the bazaar area, shaped around the Ulu Mosque, which was firstly built by Dulkadirli Süleyman Bey in the mid 15th century, the organized commercial structures such as Old (Up) *Bedesten* (multi-domed market halls) and *Sûk-i Maraş* (today's Municipal Bazaar) took their place in the beginning of the 16th century. The development of the inner-city commercial area of Maraş continued in the Ottoman period and a classical Ottoman bazaar focused on Down (New) *Bedesten* began to take shape in the west of the existing old bazaar in the late 16th century. The existing texture of Maraş Grand Bazaar, adjacent to the southern side of New *Bedesten* has taken shape with the *bezirgân* (merchants), *kavaf* (leather dealers), *köşker* (cobblers) and *alaca* (colored weavers) shops lined up in an open-topped *arasta* (the shops of the same trade built in a street line) order, which was completely converted into a masonry structure and covered with vault systems in the second half of the 19th century. In this paper, the development stages of Maraş Grand Bazaar from its foundation to the present are discussed in the light of architectural data and written sources, and the periodic restitution proposals are made regarding history of the building. Following the introduction of the study, the physical development process of Maraş city and historical trade zone is emphasized and the four construction periods, determined for the architectural changes of the Grand Bazaar are analyzed. Accordingly, it is understood that the Bazaar came to life with the construction of *Bezirgânlar*, *Kavaflar* and *Köşkerler* *arastas* that were deployed in order of priority in the south of New *Bedesten* in the end of 16th century. In the second period, an example of the classical “*Taş Hans*” built in other Ottoman cities in the mid-17th century and *Taş Han* together with *Alacacılar Arasta* as a contemporary extension were added to the eastern wing of the Bazaar. In the third period of the bazaar, in accordance with the *Ebniye* Regulations (Ottoman construction law), which came into force in the Ottoman State in the 19th century, the bazaar was completely converted into masonry and the open-topped *arasta* streets were covered with different vault systems. Kahramanmaraş Grand Bazaar took its current shape in the fourth period, when the *Köşkerler Arastası*, which formed the western wing, was destroyed due to Atatürk Boulevard that opened in the mid 20th century. In conclusion, it is remarked that the Grand Bazaar, which has an important cultural heritage value for the urban history of Maraş, is an Ottoman bazaar in a multi-row *arasta* order similar to the examples of Istanbul and Kayseri; also it is emphasized that the building needs an urgent rehabilitation, including the partial damage it received in the earthquake, occurring in February 6, 2023. The aim of this study is to bring a monographic essay in which the construction history of Kahramanmaraş Grand Bazaar visualized with period restitutions, among the Ottoman city, architecture and art history studies and also to make a contribution to the conservation and restoration works that should be carried out after the 2023 earthquake in the monument.

Keywords: *Commercial buildings, Grand Bazaar, Bedesten, Arasta, Taş Han*

Giriş

Doğunun adeta bir renk cümbüşünü andıran çarşı ve pazarları, pitoresk görünüşleri yanında mekânsal özellikleriyle de cezbedici kentsel strüktürlerdir. Osmanlı çağında ticaretin; vakıflar, ahi loncaları ve Osmanlı merkezi otoritesi altında kurumsallaşarak, müstakil bir fiziki çevrede kendi yapı tipolojilerini geliştirdiği görülmektedir. Cami, çarşı, ev üçgeninde şekillenen Osmanlı kentinde gündelik hayatın toplumsal merkezi olan çarşının, bedesten merkezli yayılım sahasında emtia ya da meslek alanlarına göre ihtisaslaşıp, ayrışan arasta ve hanlar, dolap tipi dükkânlar ile bazen hamam ticari dokunun bütününde kompleks bir oluşum gösterir¹. Bununla birlikte, mesken bölgesinden yalıtılan çarşı, ulu cami ile yakın konuşlanarak yahut dâhilindeki cami ve mescitler sayesinde, Müslümanların ibadetlerini ticari alandan uzaklaşmadan yerine getirebilmeleri sağlanmıştır².

TBMM'nin 7 Şubat 1973 tarihli kararıyla "Kahraman" unvanını alan Maraş; tarihi ticari dokusunu kısmen de olsa koruyarak günümüze gelebilen eski Anadolu kentleri arasında sayılmaktadır. Geçirdiği yıkıcı depremler sonucu geçmişte üç kez yeri değiştirilen Maraş'ın günümüze ulaşabilen tarihi ticaret merkezi ilk olarak 15. yüzyılda, Dulkadiroğulları Beyliği tarafından kurulmuştur. Ancak bu alan; bedesten, arasta ve han yapılarıyla birlikte asıl gelişimini 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra göstererek, zamanla karakteristik bir Osmanlı çarşısı haline gelmiştir³.

Aşağı/Yeni Bedesten'le birlikte tarihi ticaret alanının nüvesini oluşturan Maraş Kapalı Çarşı, Osmanlı kentinde 17. yüzyıldan itibaren yaygınlaşan "çok sıralı arastalar"ın ölçek bakımından İstanbul ve Kayseri'den sonra gelen tipik bir örneğidir⁴. Günümüze özgün mimari özelliklerini büyük ölçüde koruyarak gelebilen Maraş Kapalı Çarşı'nın fiziki gelişimini dönem kaynakları ve mimari izler yardımıyla takip etmek mümkündür.

Kahramanmaraş Belediyesi tarafından 2017 yılında Kapalı Çarşı'nın restorasyonuna yönelik başlatılan çalışmalar kapsamında, tarafımızca yapının fotogrametrik ölçümü ile yazılı ve görsel belgelemesi yapılmıştır. Öte yandan, Kahramanmaraş Kapalı Çarşı'nın tanıtıcı rölöve plânı eşliğinde mimari ve sanatsal özellikleri daha evvel Mehmet Özkarcı tarafından ele alınmış ve ayrıca yerel envanter çalışmaları içerisinde ve ansiklopedi maddesi olarak da yapı yayınlanmıştır⁵. Bu çalışma, Yeni Bedesten ve Taş Han'la bütünlük bir yapıya sahip Maraş Kapalı Çarşı'da 16. yüzyıldan günümüze izlenen mekânsal gelişim ve değişimleri dönem restitüsyonları eşliğinde tanımlamayı amaçlamakta ve ayrıca Maraş Kapalı Çarşı'nın mimarlık, sanat ve Osmanlı kent tarihi araştırmaları için taşıdığı değere dikkat çekerek; 6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan büyük deprem sonrası Kapalı

1 Tankut, 1973, 774-779; Aktüre, 1978; Cezar, 1985, Özdeş, 1998.

2 Kuban, 1968, 66-72.

3 Gündüz, 2001, 192; Arslan, 2014, 13-14.

4 Eyice, 1992, 509-513; Cerasi, 1999, 124; Baş, 1996, 47-51. Küçükerman ve Mortan, 2007.

5 Özkarcı, 2002, 1220-1224; A.mlf., 2007, 420-427; 2020, 425-427. Ayrıca bk. Gündoğdu, 2001, 197-201; Anonim, 2012.

Çarşı'da yürütülecek koruma ve onarım çalışmalarına katkı sağlamayı hedeflemektedir⁶.

Kahramanmaraş Kenti ve Tarihi Ticaret Alanının Fiziki Gelişimi

Ahır Dağı'nın güney eteklerinde kurulan ve yerleşim tarihi MÖ I. bine kadar inen Kahramanmaraş; Asur yazıtlarında "Marqasi", Romalılar tarafından "Germanicia" ve Bizans çağında "Marasion" adıyla anılmış ve Arap akınlarında İslamiyet'le tanışan kente, 7. yüzyıldan itibaren "Maraş" denilmiştir. Maraş, Melikşah zamanında Emir Buldacı tarafından fethedilerek 1085'te Selçuklu topraklarına katılır⁷.

Anadolu'yu Halep'e ve Akdeniz limanlarına bağlayan yol ağı üzerinde konumlanan Maraş, 12. ve 13. yüzyıllarda Selçuklu, Bizans, Kilikya Ermenileri ve Haçlılar arasında çok kez el değiştirmiştir⁸. 1114 yılında meydana gelen büyük depremde tamamen yerle bir olan ve nüfusunun tamamına yakını kaybeden Maraş, halk arasında "Kara Maraş" olarak da bilinen (şimdiki Namık Kemal Mahallesi) eski yerinden, Dulkadirli Beyliği'nin kurucusu Zeyneddin Karacabey döneminde, 1337 yılından sonra taşınarak, çevreye hâkim bir tepe üstünde Hititlerden itibaren var olduğu kabul edilen Maraş Kalesi'nin güney kesiminde yayılmıştır⁹.

Maraş Kalesi'nin 200 m kadar güneydoğusunda, Dulkadirli beylerinden Süleyman bin Nasreddin Mehmed Bey tarafından 15. yüzyıl ortalarında inşa ettirilen Maraş Ulu Camii, mevcut kitabesine göre 907/1501-02 yılında Süleyman Bey'in oğlu Alâüddevlle Bozkurt tarafından yenilenmiştir¹⁰. Ulu Cami ile birlikte Maraş Çarşısı da Anadolu Türk kenti karakterine uygun ve Ulu Cami odaklı olarak, Beylikler Çağından itibaren gelişmeye başlamıştır¹¹.

Şehsuvaroğlu Ali Bey'in 1522 yılında idamıyla resmen yıkılıp, Osmanlı Devleti'ne ilhak edilen Dulkadiroğulları Beyliği'nin tarihte Osmanlı, Memlük ve Safevi devletleriyle sürekli mücadele içinde bulunduğu ve hatta 1507 yılında Safevi hükümdarı Şah İsmail'in Dulkadirli topraklarına düzenlediği seferde Maraş ve Elbistan şehirlerinin

6 Kahramanmaraş Kapalı Çarşısı'nın 6 Şubat 2023 depremi sonrası durumunun fotoğrafla belgelenmesi için yardımlarını esirgemeyen T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı İletişim Görevlisi Emine Yıldırım ve nezdinde Dt. İlkay Demirkol Bayrak'a teşekkür ederiz.

7 Gündüz, 2001, 192-193.

8 Faroqi, 2000, 76-77; Cahen, 2000; Gökhan, 2011, 59-77.

9 Bölgede 1114 yılında vuku bulan büyük depremi Urfalı Mateos şöyle anlatır: "...Derin bir uykuya dalmış bulunduğumuz bir sırada aniden müthiş bir gürültü koptu ve bütün dünya sarsıldı. Yeryüzü şiddetle titredi, kayalar yarıldı ve tepeler çatladı. Dağlar tepeler şiddetle çinladı. Onlar canlı hayvanlar gibi ses çıkardılar. Dağların sesi, kulaklarda bir ordunun çıkardığı gürültüyü andırıyordu... O gece, Samusat, Hısnımansur, Keysun, Raban ve Maraş şehirleri harap oldu. Maraş'ın akıbeti o kadar feci olmuştur ki takriben 40.000 insan telef oldu. Bu, çok nüfuslu bir şehirdi ve felaketten hiç kimse kurtulamamıştı." (Urfalı Mateos, 2000, 255-256); Kentin Türk döneminde Maraş Kalesi'nin güney kesimine taşınmasıyla ilgili olarak bk. Solak, 2004, 26-27; Arslan, 2014, 19-20.

10 Gündoğdu, 2001, 198; Solak, 2004, 206-207.

11 Özkarıcı, 2002, 1215-1216; Dulkadirli Beyliği yapıları hakkında ayrıca bk. Gündoğdu, 1986.

tamamen yakılıp, yıkıldığı bilinmektedir¹². Şah İsmail'in düzenlediği bu yıkıcı seferi Solakzâde şöyle anlatır: “Şah İsmail Maraş ve Elbistan'ı yakıp yıkmakla kalmamış burarlardaki türbelerde bulunan mezarları açtırıp kemiklerini dahi yaktırmıştır”¹³. Bu bilgiye göre, çevreye hâkim ve önemli bir ticaret güzergâhını kontrolü altında tutan Maraş Kalesi ile güneyinde Dulkadiroğulları tarafından kurulan yerleşimin ve özellikle de ticaret bölgesinin 16. yüzyıl başlarında harap olduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı döneminde Maraş, 1531 yılında kurulan Zü'l-kâdiriyye/Dulkadiye Eyaleti'nin sancak merkezi olmuştur. Yazılı kaynaklar, Kanuni Sultan Süleyman döneminde (1520-66) Maraş'ın nüfus ve fiziki olarak büyüdüğünü ve özellikle de 16. yüzyılın ikinci yarısında kentte tekstil üretimine dayalı canlı bir sosyoekonomik hayatın yaşandığını belgelemektedir¹⁴. Osmanlı tahrir defterlerinden; Maraş Kazası'nda nüfusun büyük oranda kırsal alanda yaşadığı, ancak 1526 yılına nazaran 1563'te şehirli nüfusun arttığı öğrenilmektedir. Söz konusu dönemde Maraş kent merkezinde beş medrese, dört buk'a, dört cami, iki mescit, bir imaret, altı zaviye ile birlikte ticaret bölgesinde belirli alanlarda ihtisaslaşmış esnaf loncalarına ait çarşılar, bedesten ve şehir içi hanları bulunuyordu¹⁵.

Klâsik Osmanlı çağında bir kentin bedestene sahip oluşu o kentin sosyoekonomik zenginliğine ve özellikle de çarşısında değerli emtia ticaretinin yapıldığına işaret etmektedir¹⁶. 17. yüzyılda Maraş'ta iki bedestenin bulunduğu ve “Eski/Yukarı” olarak da tanınan ilk Maraş Bedesteni'nin, 916/1510 tarihli vakfiyesine göre Dulkadiroğulları'nın son beyi Alâüddeve Bozkurt Bey tarafından 1508 - 1510 yılları arasında yaptırıldığı anlaşılmaktadır¹⁷. Maraş Kazası'nın 1526 yılı tahrir kayıtlarında 60 ve 1563'te 75 dükkânı olduğu kaydedilen Bedesten'in, Alâüddeve Bozkurt Bey'in inşa ettirdiği yapı olması kuvvetle muhtemeldir¹⁸.

Evliya Çelebi, 1671'de hac yolculuğu sırasında uğradığı Maraş'ta ticari hayatla ilgili bilgi verirken şu ifadeleri kullanmıştır:

“Ve cümle bin kırk beş dekâkindir. Ve iki bezâzistânı vardır: Kuyumcular bezzâzisteni dörd demir kapulu kâ[r]gîr binâdır ve biri hâlâ mu'attaldır”.¹⁹

Evliya'nın anlatımından; Maraş'taki iki bedestenden, “Kuyumcular Bedesteni” diye bahsettiği ve Aşağı/Yeni Bedesten olduğu düşünülen yapı dışında, Eski Bedesten'in “muattal” yani işlemez-boş durumda olduğu öğrenilmektedir. Dolayısıyla Maraş'ta 17.

12 Solak, 2004, 27; Arslan, 2014, 22.

13 Solakzâde, 1989, 432.

14 Faroqhi, 2000, 189.

15 Solak, 2004, 221-223.

16 Eyice, 1992, 303.

17 Solak, 2006, 527; Özkarcı, Eski/Yukarı Bedesten olarak bilinen söz konusu yapının Dulkadiroğlu İlçesi, Kurtuluş Mahallesi'nde, Çarşıbaşındaki şimdiki Kasaplar Hali'nin yerinde bulunduğunu söyler (Özkarcı, 2021, 302).

18 Solak, 2004, 179.

19 Evliya Çelebi, 2011, 175.

yüzyıl ortalarına kadar iki bedestenin faal olduğu anlaşılmaktadır. Bu ifadelerden hareketle Maraş'ın İstanbul Kapalı Çarşısı'daki Cevahir ve Sandal bedestenleri dışında iki bedestene sahip bir diğer Osmanlı kenti olduğunu söyleyebiliriz.

Doğu Anadolu Fay Hattı üzerinde yer alan Maraş'ta 17 Cemaziyevvel 1210 / 29 Kasım 1795'te büyük bir deprem meydana gelmiş ve kentin dörtte üçü yıkılarak, çarşı ve dükkânlar harap olmuştur²⁰. Maraş Eski Bedesteni'nin 1795 depreminde büyük oranda yıkıldığı ve kentin daha çok yerel aşiretlerin kontrolü altında olduğu bu dönemde yaşanan ekonomik daralmaya da bağlı olarak bir daha onarılmadan, tamamen terk edildiği düşünülmektedir. Nitekim, 1284/1867 tarihli Haleb Vilayeti Salnamesinde Maraş'ta tek bedesten gösterilmiştir²¹. Günümüzde mevcut ve güneyinde Maraş Kapalı Çarşısıyla bütünleşen Aşağı/Yeni Bedesten ise herhangi bir kitabesi bulunmamakla birlikte mimari özelliklerine dayanılarak 16. yüzyıl sonlarına tarihlendirilir²².

Osmanlı kentinde çarşının “kalbi” olarak addedilen bedesten ve bedesten odaklı ticaret alanı olgusu Maraş için de geçerli olup, bu çekirdeğin ilk çemberinde hanlar ve değerli emtianın alınıp-satıldığı arastalar, sonrakinde değeri az olan ürünlere mahsus dükkân ve zanaat bölgeleri ile en dışta tabakhaneler ve hayvan pazarları yer almaktadır²³.

Maraş tarihi ticaret merkezi, Kale'nin güneydoğusuna doğru genişleyen yaklaşık yedi hektarlık üçgen formasyonlu alanda; 16. yüzyıl sonuna kadar Eski Bedesten ve 17. yüzyıldan itibaren de Yeni Bedesten merkezli bir gelişim gösterir (Şek.1). Ulu Cami'den başlayıp, güneydoğuda Eski Bedesten ve Çarşıbaşı mevkiine kadar uzanan Sûk-i Maraş (Maraş-Belediye Çarşısı), Hışır ve Tuz hanlarının yer aldığı doğu kanat 14. ve 15. yüzyıllarda Dulkadirli Beyliği döneminde teşekkül etmiştir²⁴. Belgelerde “*Mezbur nısf-ı arasta Alaüddeve Beg vakfi olub feth-i hakaniden beru vakfiyyet üzere tasarruf olunub*” şeklinde geçen ibareye göre; bugünkü Maraş-Belediye Çarşısı'nı oluşturan “arasta” Alaüddeve Bey Vakfı olup, akarlarıyla birlikte Osmanlı idaresi altında da korunup, yaşatılmıştır²⁵. Bu ilk dönemde Maraş Çarşısında, Ahi Teşkilatına bağlı çeşitli esnaf loncalarının da yapılanmış olması gerekir.

Maraş Çarşısı'nın klasik Osmanlı çağına tarihlenen batı kanadı ise; Ulu Cami'nin 150 m güneyinde konuşlanan Yeni Bedesten, Kapalı Çarşı ve Taş Han ile temsil edilmektedir. Yeni Bedesten, güney kapısıyla Kapalı Çarşı'ya açılırken, kuzeyde Saraçhane Camii ve doğuda Kazazlar Çarşısı ile çevrili olup, batısında sonradan açılan Atatürk Bulvarı geçmektedir. Maraş Yeni Bedesten, kare plânlı ve dokuz kübik ünitelerden oluşan iç mekânıyla İstanbul-Galata (15. yy.'ın 2. yarısı), Kastamonu (1468-74), Kayseri (1497), Sofya (1488-1501/02), Konya (1538), Merzifon (1666-67) ve Tokat (16.yy.) bedestenleri ile aynı plan tipinde olup, farklı olarak burada kübik üniteler kubbe değil, çapraz tonoz-

20 Daş, 2005, 355-365.

21 Doğan, 1999, 304.

22 Özkarcı, 2002, 1219; Özkarcı, 2017, 359; Arslan, 2014, 387-388, 390.

23 Cerasi, 1999, 120.

24 Özkarcı, 2002, 1216-1217.

25 Solak, 2004, 187.

larla örtülüdür²⁶. Maraş Bedesteni 1935 yılında çıkarılan Vakıflar Kanunu ile özel mülkiyete geçirilerek, yapıya “Bonmarşe” denilmiş ve bir asma kat ilavesiyle birlikte bugünkü halini almıştır²⁷.

Kapalı Çarşı'nın doğu cephesine bitişen Taş Han'ın, 1063/1653 tarihli vakfiyesinde; “...*Medine-i Mersûme Sûkunda (Belediye Çarşısı) mîri hana bitişik üç taraftı yol, batısı hazineye ait han, el-Hac Halil, Mustafa ve Musa Çelebi'nin dükkânları ile çevrili...*” şeklinde geçen adres bilgisine göre “hazineye ait han” Kapalı Çarşı ve/veya Alacacılar Arastası olmalıdır²⁸. Bilindiği üzere, 17. yüzyıl ortalarından 18. yüzyılın ilk yarısına kadar olan dönemde Osmanlı başkenti İstanbul ve haricindeki Afyon, Amasya, Merzifon, Bolu, Kırım ve Şumnu gibi sosyoekonomik yapısı canlı kentlerde taş hanlar inşa edilmiştir²⁹.

Kapalı Çarşı, kuzey-güney doğrultusunda birbirlerine koşut uzanan dört sıra arastadan meydana gelmektedir (Çiz.2). Doğudan batıya doğru sırasıyla; Alacacılar, Bezirgânlar, Kavaflar ve günümüze ulaşamayan Köşkerler arastaları birbirlerine geçiş holleriyle bağlı olup, çarşı bütününde düzensiz bir planlama sergilerler. Malzeme özellikleri bakımından Yeni Bedestenle benzer yapı tekniğine sahip Kapalı Çarşı'nın da 16. yüzyıl sonlarından itibaren şekillenmeye başladığı düşünülmektedir³⁰. Öte yandan, 16. yüzyılda Maraş'ta; *kıst-ı kassâbân, bâc-ı bâzâr, boyahâne, şemhâne, debbâgân, kirişciyân, arasta, bezazistan, macunhâne, başhâne, helvaciyân, şerbetciyân* vb. zanaat ve ticaret alanlarında faaliyet gösteren vergi mükelleflerinden elde edilen 134682 akçelik gelir, toplam şehir gelirlerinin %63,6'sını teşkil etmekte ve bu da kentte tarım dışı istihdam ve gelirlerinin önemli bir yekûn tuttuğuna işaret etmektedir³¹. Dolayısıyla, 16. yüzyılda ticari hayatın bir hayli canlı olduğu Maraş'ta, Yeni Bedesten ve Kapalı Çarşı'nın birbirlerine yakın tarihlerde inşa edildikleri ya da daha evvel Kapalı Çarşayı oluşturan ahşap strüktürlü dükkân sıralarının bedestenle birlikte kısmen de olsa kâgire dönüştürülmüş olabilecekleri söylenebilir. Kapalı Çarşı'nın batı sokağını teşkil eden Köşkerler Arastası ise 1948'de açılan Atatürk Bulvarı ile birlikte tamamen kaldırılmıştır³².

Maraş Kapalı Çarşı'nın güneydoğu köşesine bitişik dua kubbesi, diğer Osmanlı çarşılarında da görüldüğü gibi, çarşı içinde örgütlü esnaf loncalarına dair mekânsal bir göstergedir³³. Dört çapraz tonozla örtülü bir zemin kat üzerinde fevkani bir tasarıma sahip tek kubbeli bu mekân Kapalı Çarşı ile çağdaş olmalıdır.

26 Baş ve Bozkurt, 2003, 515.

27 Vakıflar Kanunu, (1935), *T.C. Resmi Gazete*, 3027, 13 Haziran 1935.

28 VGM Arşiv, Defter Nu: 607, Sahife: 255, Sıra Nu: 383'ten aktaran Özkarcı, 2002, 1224, 21. dipnot.

29 Cerasi, 1999, 125; Ayrıca bk. Ersoy, 1995, 81-92; Bozkurt, 2002, 275-280; Daş, 2002, 205-211.

30 Özkarcı, 2020, 425-427.

31 Solak, 2004, 181.

32 Özkarcı, 2002, 1220-1223; Özkarcı, 2020, 425-427.

33 Cerasi, 1999, 116.

Maraş tarihi ticaret bölgesinin her iki kanadı güneyde, doğu-batı doğrultusunda uzanan Bakırcılar Çarşısı ile birbirine bağlıdır.

Anadolu'da 17. yüzyıl başlarına değin süren Celali İşyanları ve 18. yüzyılda ayan ailelerin yol açtığı gerilimler Maraş'ın iktisadi hayatını olumsuz etkilemiştir. 18. ve 19. yüzyıllarda Maraş'ın başkent İstanbul'un denetiminden uzak ve daha çok yerel aşiretlerin kontrolünde kaldığı bilinmektedir. Bölgenin güvenliği ancak 1865'te kurulan Fırka-i Islâhiyye ile Cevdet ve Derviş paşaların kumandasındaki aşiretlerin yerleşik hayata geçirilmesiyle sağlanabilmiştir³⁴.

Tanzimat'ın ilanı (1839) başlayan batı eksenli modernleşme politikaları, 1864 Vilayet Nizamnamesi'nin yürürlüğe girmesiyle Osmanlı taşra kentlerinde daha güçlü hissedilecektir. 19. yüzyıl itibariyle bezirgân, kavaf ve köşker esnaflarının örgütlendiği, birbirine paralel uzanan üstü açık dört sıra arastadan oluşan çarşı alanının, II. Abdülhamit döneminde çıkarılan ebniye nizamnamelerine (1882, 1891) uygun olarak, 19. yüzyıl sonlarında tamamen kâgire dönüştürüldüğü ve bu esnada Maraş Kapalı Çarşı sokaklarının da tıpkı İstanbul Kapalı Çarşı örneğinde olduğu gibi tonozlarla örtüldüğü düşünülmektedir³⁵. Geç Osmanlı döneminde gerçekleştirilen bu onarımlarda mülkiyet haklarına riayet edilmesinden ötürü yapı bütününde düzenli bir planlama uygulanamamıştır.

Kahramanmaraş Kapalı Çarşı'nın Mimari Özellikleri

Kahramanmaraş Kalesi'nin yaklaşık 350 m kadar güneyinde konumlanan Kapalı Çarşı; kuzeyden güneye % 3-4 ve doğudan batıya % 5-6'luk hafif meyille alçalan bir arazi üzerine yerleştirilmiştir (Fot.1-4). Kahramanmaraş merkez Kurtuluş Mahallesi'nde, kentsel sit - yenileme alanı içinde yer alan Kapalı Çarşı, kuzeyde Yeni Bedesten, doğuda Kazazlar ve Mazmanlar çarşıları ile Taş Han, güneyde Bakırcılar Çarşısı ve batı yönünde Atatürk Bulvarı ile çevrilidir (Çiz.1-2). Zamanında, Kapalı Çarşı'nın kuzeydoğusunda yer aldığı söylenen Mevlevihane ise günümüze ulaşamamıştır³⁶.

Kuzey - güney doğrultusunda uzunlamasına 89.37 m x 38.83 m ölçülerinde bir alana oturan Maraş Kapalı Çarşı; düzenli bir plânlama ilkesinden yoksun olup, tarih içinde geçirdiği onarım ve değişiklikler ile farklı ihtiyaç ve mülkiyet esasları doğrultusunda şekillenerek günümüze gelebilmiştir (Çiz.3; Fot.2-4).

Yığma-kâgir tekniğinde inşa edilen çarşının duvar ve tonoz örgülerinde moloz-kaba yonu karışık; kemer, ayak ve kapı cephelerinde ise kesme taş kullanılmıştır. Yapının mevcut duvar kalınlıkları 0.45-0.96 m arasında değişiklik göstermektedir. Ayrıca, bedesten girişi önündeki geçiş holünde 0.60 m çapında yekpare iki sütuna yer verilmiştir. Geç dönemde eklenen duvarların bir kısmında ahşap, tuğla ve briket kullanımıyla da karşılaşılmaktadır (Çiz.4).

Yapının kâgir strüktüründe bağlayıcı malzeme kireç harcıdır. Arasta sokaklarını örten tonozların takviye kemerlerinde yer yer ahşap ve dövme demirden gergilere

34 Gündüz, 2001, 194.

35 Kirpi, 2020, 187-191.

36 Özkarcı, 2002, 1216.

rastlanılmaktadır. Tonozlara açılan tepe pencerelerinin demir parmaklıkları vardır. Yapının iç duvarları ve tonoz örtüleri günümüze ulaşana dek çok kez onarım ve müdahaleler geçirmiş olmakla birlikte, kalan izlere göre yapının özgün haliyle de sıvalı olduğu anlaşılmaktadır.

Örtü sisteminin özgün haliyle, dıştan toprak damlı olduğu belirtilen Kapalı Çarşı'nın üzeri günümüzde beton tabliye, oluklu saç ve kısmi yapılmış izolasyon şapları ile membranlardan oluşan çirkin ve bir o kadar da statik açıdan tehlikeli bir görünüm arz etmektedir (Fot.14).

Kapalı Çarşı'nın özgün döşemeleri tamamen yok olmuştur. Dükkân ve sokak zeminleri farklı türlerde mermer, traverten, seramik, suni taş karo vb. bütünlük göstermeyen modern malzemelerle kaplı olup, döşeme altından telefon, elektrik, su-kanalizasyon gibi altyapı şebekeleri geçirilmiştir.

Maraş Kapalı Çarşı, birbirlerine bitişik ve koşut yönelen; doğuda Bezirgânlar, batıda Kavafklar ve güneydoğu köşede Alacacılar arastalarından meydana gelmektedir. Kuzeyde, Bedesten'den başlayarak güneyde Bakırcılar Çarşısı'na kadar uzanan Bezirgânlar ve Kavafklar arastaları, ortada ve kuzey-güney kenarlarda yer alan üç geçiş holüyle birbirleriyle bağlantılıdır. Ortadaki geçiş holü aynı zamanda Alacacılar Arastası girişi ile aynı aksta kesiktirilerek, her üç sokak birbiriyle irtibatlı hale getirilmiştir.

Köşkerler Arastası'nın yıkılarak üzerinden Atatürk Caddesi'nin geçirildiği batı kanadı dışında, üç yönde ticari dokuyla bütünleşen Kapalı Çarşı kuzeyde bedesten binasıyla birleşiktir (Fot.4-5). Bedestenin güney kapısı önündeki geniş bir hol vasıtasıyla Bezirgânlar Arastası'na geçilmektedir. Çarşı'nın kuzey cephesinin batı köşesine eklenen dükkânlar muhdestir.

Doğu cephenin kuzey kanadında, Bezirgânlar Arastası'na açılan iki kapı yer alır. Kuzey köşede, yarım daire kemerli geniş kapı açıklığıyla çapraz tonozlu hole geçilir (Fot.6, 16). Bunun güneyindeki çıkıntılı bölümde yer alan kapı ise bir ara koridora açılmaktadır. Doğu cephenin kuzey bölümü Belediye Çarşısı'na doğru uzanan bir ara sokakla bağlantılı olup, sokak sağlıklarlaştırmasında Kapalı Çarşı'nın bu yöndeki 1751 ada - 9 parsel ve 1775 ada - 5-6 parsellerde yer alan dükkânları da ele alınarak, cepheleri restore edilmiş ve alüminyum kepenk uygulaması yapılmıştır (Çiz.6; Fot.6). Çarşının doğu cephesi güney kanatta Taş Han'la birleşik olup, ortada bir kapı açıklığıyla Alacacılar Arastası ile Taş Han'ın açık avlusu bir ara sahanlık üzerinden irtibatlı hale getirilmiştir (Fot.7). Alacacılar Arastası'nın kuzey koridoru yine bu ara sahanlığa açılırken, güney girişi Bakırcılar Çarşısı üzerinden verilmiştir (Fot.8-9).

Güneyde Bakırcılar Çarşısı'na cepheli Kapalı Çarşı'nın, ortada Bezirgânlar Arastası'na açılan 4.64 m genişliğinde yarım daire kemerli bir girişi vardır (Fot.10). Kapının iki yanında Bakırcılar sokağına cepheli dükkânlar sokak sağlıklarlaştırma çalışması kapsamında yenilenmiştir. Güney cephenin batı köşesindeki betonarme yapı, Kapalı Çarşı'nın batı cephesine açılan girişiyle birleşerek Kavafklar Arastası'na geçişin sağlandığı bir hol teşkil etmektedir (Fot.11).

Batıda, Atatürk Caddesi'nin açılması esnasında yıkılan Köşkerler Arastası'nın yerinde, bugün caddeye cepheli tek sıra muhdes dükkânlar bulunmaktadır. Kavaflar Arastası'na cepheli 1749 ada 7-8-9-10 no'lu parsellerde yer alan dükkânlar, muhdes duvarlarla batı yönde çıkma yapmaktadır. Kapalı Çarşı'nın batı cephesinde, Kavaflar Arastası'na açılan biri ortada ve diğer ikisi kuzey ve güney köşelerde olmak üzere, 7-8 basamaklı merdivenlerle çıkılan üç giriş vardır (Fot.11-13).

Kapalı Çarşı'nın hâlihazırdaki plân bölümlerine göre; Kavaflar Arastası'nın doğu kanadında 22 ve batı kanadında 21 dükkân sıralanır (Fot.17-18). Bezirgânlar Arastası doğu kanadında 23 ve batıda 22 dükkân ile birlikte dışa çıkıntılı kuzey kısmında bir ara koridora açılan dört dükkâna daha sahiptir (Fot.19-20). Her iki arasta sokağının kuzeyde bedesten cephelerine bitişen kenarlarında, hole açılan toplam 10 dükkân vardır. Çarşının ayrıca güneybatıdaki giriş ve geçiş holleri arasında kalan 1771 no'lu parseline 6 dükkân yerleştirilmiştir. Daha sistematik bir plân kurgusuna sahip Alacacılar Arastası'nın özgün şekliyle her iki kanadında yedişerden toplam 14 dükkân yer alırken, arasta koridoru ortadan bölünerek, güney bölümü Bakırcılar Çarşısı'na cepheli tek bir dükkân ile arkasındaki bakımsız depo hacimlerine dönüştürülmüştür (Fot.21-26). Üçgen formulu bir alana oturan Alacacılar Arastası'nın kuzey girişi karşısında, ara sahanlığa açılan bir köşe dükkân daha yer alır.

Hâlihazırda Maraş Kapalı Çarşı bünyesinde toplam 115 dükkân faaldir. Yıkılan Köşkerler Arastası'nın yine 40 civarında dükkânı ihtiva ettiği kabul edilirse, zamanında Çarşı bünyesinde toplam 160 civarında dükkânın hizmet verdiği tahmin edilmektedir³⁷.

Kapalı Çarşı'nın Bezirgânlar ve Kavaflar arastalarında ortalama 4.50 - 5.50 m arasında değişen ve Alacacılar kısmında ise yaklaşık 2.50 m genişliğe sahip sokakları beşik ve çapraz tonoz sistemleriyle örtülüdür (Fot.22-27). Bedesten girişi önündeki geniş holde, ortada iki bağımsız sütunla kurulmuş çapraz tonoz uygulaması vardır (Fot.28). En büyüğü (1775 ada -1 parsel) içten içe 4.08 m x 5.50 m ve en küçüğü (1771 ada - 1 parsel) 1.50 m x 1.72 m ölçülerindeki dükkânlar düz atkı ya da basık kemerleriyle arasta koridorlarına açılmaktadır (Fot.29-30). Yapının bütününde dükkân cephelerini teşkil eden sivri kemerli tonozlar doğrudan sokak tonozlarına bağlanarak örtü teşkil edilmiştir.

Kapalı Çarşı'da özellikle de Bezirgânlar ve Kavaflar arastalarındaki dükkânların bazılarında bodrum kat uygulamasıyla karşılaşılmalıdır (Çiz.5). Ancak, yapının tarih içinde kazandığı çok katmanlılık ve değişiklikler sebebiyle, sistemli bir bodrum/depo düzeninin varlığından bahsetmek zordur. Zira bunun belgelenebilmesi için yapının temel sistemine dair bir sondaj kazısına ihtiyaç vardır. Ayrıca mevcut bodrumlardan bazılarının kaçak yapılmış olma ihtimali de yüksektir.

Kapalı Çarşı dükkânlarının cephelerinde bugün alüminyum, demir ve PVC türü malzemelerden imal edilmiş doğramalar, kepenk ve reklam panolarıyla karşılaşılmalıdır. Ayrıca aydınlatma ve klima sistemlerine yönelik elektrik kablolarının oluşturduğu çirkin ve aynı zamanda tehlikeli bir durum söz konusudur.

37 Özkarcı, 2002, 1223.

Kapalı Çarşı'nın aydınlatması, özgün haliyle arasta sokaklarını örten tonozların üzerinde açılmış, dikdörtgen ve yuvarlak şekilli tepe pencereleriyle sağlanmaktadır (Fot.27-28). Çarşıda herhangi bir baca ya da ocak izine rastlanılmamıştır. Bedesten girişi önündeki holde sütuna yapışık ayrıca, batı cephede, ortadaki giriş kapısı kenarında ve Alacacılar Arastası'nın güneydoğudaki iki dükkânı arasında yer alan suluk tarzı çeşmeler ise orijinal değildir (Fot.16).

Kahramanmaraş Kapalı Çarşı'nın İnşa Dönemleri

Kahramanmaraş Kapalı Çarşı'nın herhangi bir kitabesi bulunmadığı gibi inşa tarihiyle doğrudan ilgili yazılı bir belge de mevcut değildir. Osmanlı tahrir defterlerinde geçen bilgiler ışığında, tarihi ticaret merkezinin fiziki gelişimine bağlı olarak; Yeni Bedesten, Kapalı Çarşı ve Taş Han'dan ibaret kompleksin 16. yüzyıl sonlarından itibaren başlıca dört dönem içerisinde teşekkül ettiği ve bugünkü şeklini 20. yüzyıl ortalarında aldığı düşünülmektedir³⁸. Buna göre:

I. Dönem (16. yüzyıl sonu – 17. yüzyıl ortası): Kalenin güney kesiminde Maraş Ulu Camii (1442-54) çevresinde gelişen kent içi ticaret bölgesinde 16. yüzyıl sonlarına doğru Yeni (Aşağı) Bedesten ve güney kapısıyla doğrudan bağlantılı olduğu Bezirgânlar Arastası'nın şekillenmeye başladığı anlaşılmaktadır³⁹. Ayrıca, 17. yüzyıldan itibaren Kapalı Çarşı'nın batı kanadında Kavaflar ve Köşkerler arastaları da yerlerini almış olmalıdır. Ahi teşkilatı ve belirli esnaf loncalarının temsil ettiği bu dönemde, dolap tipi dükkânların üstü açık arasta sokağı düzeninde sıralandıkları söylenebilir⁴⁰ (Çiz.7).

II. Dönem (17. yüzyıl ortası – 18. yüzyıl başı): Kapalı Çarşının doğusunda, 17. yüzyılın ortasında bir Osmanlı şehir içi hanı olarak Taş Han inşa edilmiştir⁴¹. Taş Han ile Bezirgânlar Arastası arasında kalan üçgen alanın yine aynı yüzyıl içinde Alacacılar Arastası ile değerlendirilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca, Alacacılar Arastasının güneydoğu köşesine “Dua Kubbesi” denilen, klâsik Osmanlı şehir içi han ve çarşılarında rastladığımız, esnaf duası ve toplantılarına yönelik tek kubbeli yapı ilave edilmiştir⁴² (Çiz.8; Fot.15).

III. Dönem (18.-19. yüzyıllar): 1795 yılında meydana gelen büyük Maraş depremi hakkında Hafız Ahmet Nuri bin Hafız Halil'in *Tarih-i Zelzele-i Maraş* adlı el yazma eserinin manzum bir bölümüne ait mısradaki; “*Nâ-bedîd oldu bir anda çok dekâkîn, buyût (Çok sayıda dükkân bir anda yerle bir oldu)*” denilmektedir⁴³. El yazma esere göre; 17 Cemaziyelevvel 1210 / 29 Kasım 1795 Pazar, sabah saat 07:00 civarında meydana gelen 7,0 büyüklüğündeki yıkıcı depremde Kapalı Çarşı'nın da ağır hasar aldığı söylenebilir⁴⁴.

38 Solak, 2004, 187; Arslan, 2014, 390.

39 Özkarcı, 2007, 420-421; Arslan, 2014, 392.

40 Şahbaz, 2015, 295-297.

41 Özkarcı, 2002, 1224.

42 Şahbaz, 2015, 295-296.

43 Palutoğlu ve Şaşmaz, 2017, 196-197.

44 Palutoğlu ve Şaşmaz, 2017, 202.

Tarihi ticaret merkezini etkileyen bir diğer doğal afet de 19. yüzyılı ikinci yarısında vuku bulan büyük şehir yangınları olmuştur⁴⁵. 1884 yılında çıkan bir yangında, kentteki 922 dükkan yanmıştır. Bununla birlikte, Osmanlı Arşivinde yer alan 16 Zilkade 1305 / 25 Temmuz 1888 tarihli bir belgede; “*Maraş'ta yanan dükkan, hane ve fırınların yerine, taş ve kirecin bol olması sebebiyle, binaların kargir olarak yapılmasına karar verildiği*” belirtilmektedir⁴⁶. Nihayet, 19. yüzyıl sonlarında yürürlüğe giren Ebniye Nizamnameleriyle birlikte Maraş Kapalı Çarşı'nın; İstanbul ve Kayseri kapalı çarşılarında olduğu gibi bütünüyle kâgire dönüştürüldüğü ve üstü açık arasta sokaklarının beşik ve çapraz tonoz sistemleriyle örtüldüğü anlaşılmaktadır (Çiz.9).

IV. Dönem (20. yüzyıldan günümüze): 5/6/1935 tarih ve 2762 sayılı Vakıflar Kanunu ile ülke genelinde gelir getirmesi için satışa çıkarılan vakıf malları kapsamında, Maraş Kapalı Çarşı dükkanları da satılarak, büyük oranda özel mülkiyete geçmiştir. Çarşıda halen az da olsa Vakıf ve Belediye mülkiyetleri vardır.

Kapalı Çarşı'nın batı sokağını teşkil eden Köşkerler Arastası, Atatürk Bulvarının açılması esnasında, 1948 yılında tamamen yıkılıp, kaldırılmıştır. Bununla birlikte, yine yakın zamanda Kavafklar Arastası'na ait güney kısmın tonozu çökmüş olup, günümüzde bu bölüm ahşap beşik çatı üzeri oluklu saçla kaplıdır. Ayrıca, çarşının güney kenarına paralel vaziyette betonarme dükkanlar yerleştirilmiştir (Çiz.3, 10).

Maraş Kapalı Çarşı, 6 Şubat 2023 depreminde kısmi hasar almış, Kavafklar Arastası 1773 ada 21-22 ve 23 parsellerde yer alan üç dükkanın bölme duvarları ve tonozları çökmüştür (Fot.31-36). Ayrıca, arasta sokaklarının tonoz yüzeylerinde sıva dökülmeleri ile yer yer örtü ve duvarlarda çatlaklar meydana gelmiştir (Fot.37-38).

Değerlendirme ve Sonuç

Kahramanmaraş Kapalı Çarşı 16. yüzyıl sonlarından bugüne kentin ticari hayatındaki rolünü kesintisiz olarak sürdürürken, bir yandan zamana ve doğal afetlere bağlı etkenler, diğer yandan onarım ve işlev değişikliklerinin koruma bilincinden yoksun, gelişigüzel bir anlayışla gerçekleştirilmesi sonucu özgün özelliklerini büyük ölçüde yitirerek günümüze gelebilmiştir. Çarşının bugünkü şeklini 19. yüzyıl sonlarında aldığı ve batı kanadını teşkil eden Köşkerler Arastası'nın da yine geçtiğimiz yüzyıldaki imar çalışmalarına kurban edildiği anlaşılmaktadır. Yapının bir kültür varlığı olarak tescili ise ancak 1996 yılında gerçekleştirilmiştir. Maraş Kapalı Çarşı'da bugün -tarihi misyonundan farklı- tekstil, ev-hediyelik eşya, kuyumcu vb. birçok alanda faaliyet gösteren esnaf gruplarına ait dükkanlar yer almaktadır.

Anadolu, Arap Yarımadası ve Doğu Akdeniz hinterlandında yer alan Maraş, jeopolitik konumundan ötürü tarih boyunca hep canlı bir iktisadi hayata sahne olmuştur. Kentin 16. yüzyılın başında, Dülkadirli Beyliği zamanında inşa edilen Eski Bedesten ve Sûk-i Maraş'tan ibaret ticaret alanının, 16. yüzyıl sonlarında inşa edilen Yeni Bedesten ve Kapalı Çarşı ile birlikte geliştiği ve 17. yüzyılın ortalarına kadar Maraş'ta iki bedes-

45 Solak ve Doğan, 2020, 139-142.

46 BOA, DH.MKT. 1525, 7

tenin faal olduğu anlaşılmaktadır. Tekstil, deri ve kundura ticaretine has dört sıra arasta, kuzeyinde Bedesten ve doğu yönünde Taş Han'la bütünleşik mekânsal organizasyonu ile Maraş Kapalı Çarşısı; çok sıralı arasta düzenindeki İstanbul ve Kayseri kapalı çarşılarıyla benzer, klâsik bir Osmanlı çarşısıdır.

Aynı coğrafyada ve yine ticari pazar olma özelliğine sahip eski kentlerden; Niğde, Gaziantep, Şanlıurfa, Diyarbakır, Kilis, Adana, Antakya ve Tarsus'ta 16. ve 17. yüzyıllara tarihlenen arasta türünde münferit kapalı çarşı kuruluşlarıyla karşılaşılmakla birlikte, Maraş örneğinde olduğu gibi farklı işlevli dört sıra arastanın organize bir bütünlük içinde han ve bedesten yapılarıyla birlikte konumlandığı başka bir örnek bulunmamaktadır. Söz konusu merkezler içerisinde bedesten, arasta ve han bütünleşmesini gösteren, günümüzde mevcut en benzer çarşı yapılanması olarak 1566 tarihli Şanlıurfa Bedesteni (Kazaz Pazarı) ve çevresindeki ticaret yapıları gösterilebilir. Şanlıurfa Bedesteni'ni kuzeyde Gümrük Hanı, doğuda Hanönü Çarşısı, güneyde Koltukçu Pazarı ve batıda Sipahi Pazarı ile 50 m kadar güneydoğusunda Bakırcılar (Hüseyniye) Arastası gibi kapalı çarşı kuruluşları çevrelemektedir.

Maraş Kapalı Çarşısı'nın 1795 depreminden sonra yeniden ayağa kaldırıldığı ve 19. yüzyılın ikinci yarısında strüktürünün, İstanbul Kapalı Çarşısı'nda olduğu gibi tamamen kâgire dönüştürülerek, üstü açık çarşı sokaklarının farklı tonoz sistemleriyle örtüldüğü söylenebilir. Kapalı Çarşısı'nda Bezirgânlar ve Kavaflar arastalarının doğrusal olmayan sokakları üzerinde sıralanmış, birbirlerinden farklı ölçülere sahip dükkânlar zaman içinde mülkiyet haklarına riayet edilerek yenilenmişken, çarşının doğusuna 17. yüzyıl ortalarında Taş Han'la birlikte eklenen Alacacılar Arastası'nın daha düzenli bir plan geometrisi sergilediği dikkat çekmektedir. Yine aynı yüzyıla ait olduğu düşünülen güneydoğu köşedeki Dua Kubbesi; Osmanlı mimarisinde belirgin şekliyle ilk kez, 16. yüzyılda Mimar Sinan'ın Lüleburgaz, Payas ve Havsa'daki menzil külliyelerine ait arasta yapılarında kendini gösteren dua kubbesi uygulamalarının tipik bir örneği olarak, çarşıda örgütlü esnaf loncalarını temsil etmektedir.

Kahramanmaraş kentsel sit alanına yönelik Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlatılan Koruma Amaçlı İmar Plânı hükümleri doğrultusunda tarihi ticaret bölgesi, 2011 yılında "yenileme alanı" olarak belirlenmiş ve Kapalı Çarşısı'nın daha çok güney ve doğu kesiminde yayılan tarihi ticaret alanında bazı sokak yenileme ve restorasyon çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Ne var ki, Doğu Anadolu Fay Zonu üzerinde yerleşen Kahramanmaraş tarihte olduğu gibi 6 Şubat 2023 depreminde de büyük yıkıma uğramış, buna karşın Kapalı Çarşısı kısmî hasarlar dışında ayakta kalabilmiştir. Özgün mimari ve işlevsel özelliklerini bugün kısmen de olsa halen yaşatabilen Maraş Kapalı Çarşısı'nın, bu büyük doğal afet sonrasında yeniden ele alınıp, depreme karşı geliştirilecek önlemler nezdinde rehabilitasyonu elzemdir. Zira, günümüzde kullanımı devam eden yapının örtü sisteminden kaynaklanan statik problemleri bulunmakta ve bu da bölgenin deprenselliği dikkate alındığında büyük tehlike arz etmektedir.

Kahramanmaraş Kapalı Çarşısı, mimari özelliklerinin yanında, kentin tarihi ticaret bölgesiyle olan organik ilişkilerinin ve geleneksel kullanım özelliklerinin gözetildiği

bütüncül bir koruma ve onarım politikasına ihtiyaç duymaktadır. Osmanlı ticaret yapıları içinde Maraş Kapalı Çarşı'nın kent kültürü, mimarlık ve sanat tarihi yazınına somut verilerle sağlayacağı katkı önemli olup, Çarşının tarihte olduğu gibi 2023'te yaşanan büyük deprem felaketinden sonra da onarılarak, işlevini daha sağlıklı ve güvenli bir şekilde sürdürebilmesi temennimizdir.

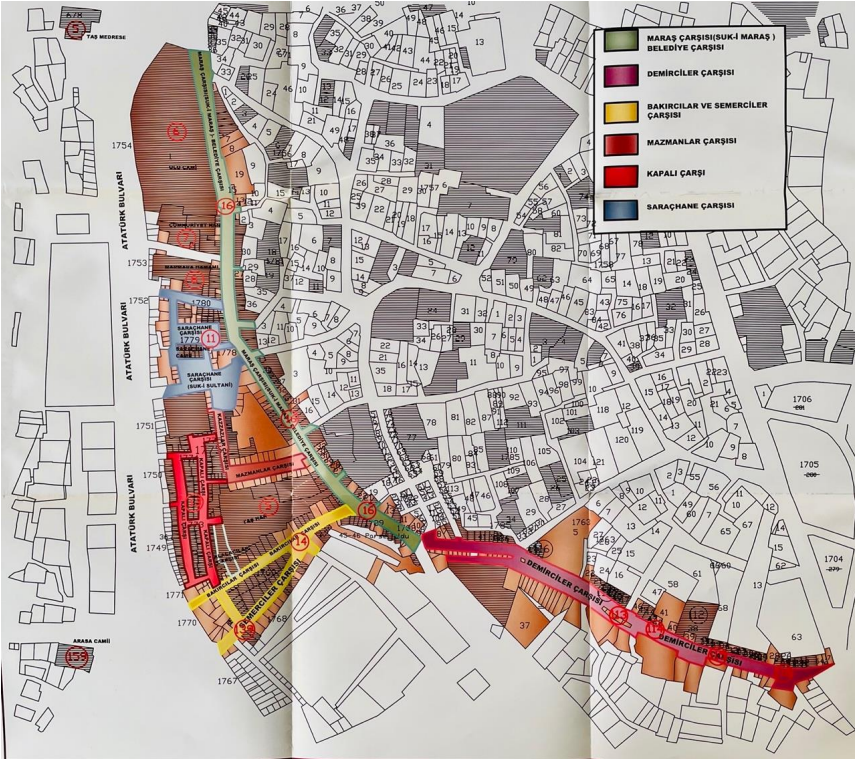
KAYNAKÇA

- Aktüre, S. (1978), 17. Yüzyıl Başından 19. Yüzyıl Ortasına Kadarki Dönemde Anadolu Osmanlı Şehrinde Şehirselleşmenin Süreci, *O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 1(1), 101-128.
- Anonim. (2012). *Kahramanmaraş Beylik ve Osmanlı Dönemi Çarşıları*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Belediyesi.
- Arslan, H. (2014), *17. Yüzyılda Maraş Sancağı (Siyasi, İdari, İktisadi ve İçtimai Tarihi)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), T.C. Erciyes Üniv./Sosyal Bilimler Enst., Kayseri.
- Baş, A. (1996). *Kayseri Ticaret Yapıları Üzerine Bir Araştırma*. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi.
- Baş, A. ve Bozkurt, T. (2003), Konya Bedesteni, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10, 507-528.
- BOA (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi), DH.MKT., Kutu: 1525, Gömlek: 7.
- Cahen, C. (2000). Osmanlılardan Önce Anadolu. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Cerasi, M.M. (1999). *Osmanlı Kenti – Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. Ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Cezar, M. (1985). *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi.
- Daş, A. (2005). Hicri 1210 Depremi İlgili Manzum El Yazması Tarihler. I. *Kahramanmaraş Sempozyumu 6-8 Mayıs 2004 C.I.* 355-365, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Belediyesi.
- Daş, E. (2002). Afyon Taşhan. *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan 10-13 Ekim 2001 Bildiriler*, 205-211, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü.
- Doğan, A. (1999), *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Maraş*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), T.C. Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Eroy, B. (1995). Osmanlı Şehir-içi Hanlarından Önemli Bir Örnek: Amasya Taş Han. 9. *Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi (C.II)*, 81-92, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ersoy, B. (2002). Kırım Karasu-Bazar'daki Taşhan. *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan 10-13 Ekim 2001 Bildiriler*, 275-280, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü.
- Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî (2011). *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi, 9. Kitap*, (Y. Dağlı, S.A. Kahraman, R. Dankoff, Haz.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Eyice, S. (1992). Bedesten. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C.5, 302-311)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Eyice, S. (1992). Büyük Çarşı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C.6, 509-513)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Faroqhi, S. (2000). *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Gündoğdu, H. (1986). *Dulkadirli Beyliği Mimarisi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Gündoğdu, H. (2001). Kahramanmaraş-Mimari. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C.24, 197-201)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

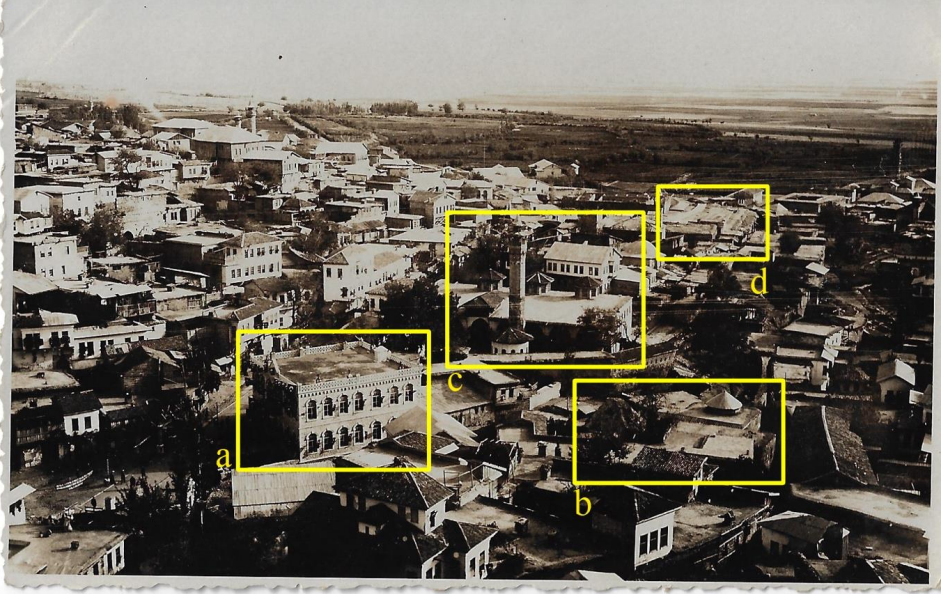
- Gündüz, T. (2001). Kahramanmaraş. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C.24, 192-196), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Gökhan, İ. (2011). *Başlangıçtan Kurtuluş Harbine Kadar Maraş Tarihi*. Kahramanmaraş: Ukde Yayınları.
- Kirpi, K. (2020). II. Abdülhamit Dönemi Ebniye Nizamnameleri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), T.C. Marmara Üniversitesi/Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul
- Kuban, D. (1968), Anadolu-Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fizikî Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler, *Vakıflar Dergisi*, VII, 53-73.
- Küçükerman, Ö. ve Mortan, K. (2007). Kapalıçarşı. İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Özdeş, G. (1998). *Türk Çarşıları*. Ankara: Tepe Yayınları.
- Özkarıcı, M. (2002). Kahramanmaraş'ta Osmanlı Dönemi Ticaret Yapılarının Türk Mimarisindeki Yeri ve Önemi. *XIII. Türk Tarih Kongresi (4-8 Ekim 1999 Ankara) Kongreye Sunulan Bildiriler C. III/2*. 1213-1232, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Özkarıcı, M. (2007). *Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Kahramanmaraş 46*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Özkarıcı, M. (2017). Aşağı (Yeni) Bedesten. *Kahramanmaraş Ansiklopedisi* (C.1, 359-361), Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Özkarıcı, M., (2020). Kapalı Çarşı. *Kahramanmaraş Ansiklopedisi* (C.4, 425-427), Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Özkarıcı, M. (2021). Maraş (Eski-Yukarı) Bedesteni. *Kahramanmaraş Ansiklopedisi* (C.5, 302-303), Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Palutoğlu, M ve Şaşmaz, A. (2017). 29 Kasım 1795 Kahramanmaraş Depremi, Güney Türkiye. *Maden Tetkik ve Arama Dergisi* (155), 191-206.
- Solak, İ. (2004). *XVI. Asırda Maraş Kazası (1526-1563)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Solak, İ. (2006). 916 H./1510 M. Tarihli Alaüddevlü Bey Vakfiyesi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 523-537.
- Solak, İ. ve Doğan, A. (2020). Maraş'ta Yaşanan Doğal Afetler (XIX.-XX. Yüzyıl). *Maraş Araştırmaları - I*, Solak, İ. (Ed.), (137-151), Konya: Kahramanmaraş Belediyesi.
- Solakzâde Mehmed Hemdemi Çelebi (1989). *Solakzâde Tarihi* (C. I-II), (V. Çabuk, Haz.), Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Şahbaz, M. (2015), *XIV-XVI. Yüzyıldaki Dulkadiroğulları Beyliğindeki Kültürel ve Mimari Unsurlar*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), T.C. Erciyes Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Tankut, G. (1973), Osmanlı Şehrinde Ticari Fonksiyonların Mekânsal Dağılımı. *VII. Türk Tarih Kongresi*. 773-779, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Urfalı Mateos ve Papaz Grigor (2000). *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*. (H.D. Andreasyan, Çev.), (Notlar: E. Dulaurer, M.H. Yımanç, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Vakıflar Kanunu, (1935), *T.C. Resmi Gazete*, 3027, 13 Haziran 1935.
- VGM Arşiv, Defter Nu: 607, Sahife: 255, Sıra Nu: 383

Fot.1: Kentsel sit alanı ve yakın çevresinin uydu görüntüsünde; Maraş Kalesi, Ulu Cami ve Kapalı Çarşısı (Google Earth, 16.02.2023)

Şek.1: Maraş tarihi ticaret alanı ve çarşıların konumları (Anonim, 2012)

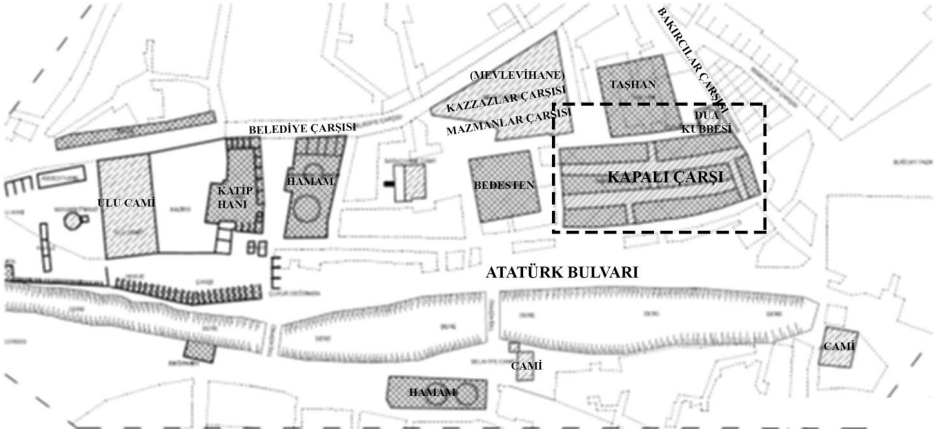
Fot.2: 1945 öncesi Maraş Kalesi'nden güneye bakış (önden geriye doğru): Eski Belediye Binası (a) sağında Taş Medrese (b), Ulu Cami (c) ve Kapalı Çarşı (d) (Mimar Sadri Akman Arşivinden)

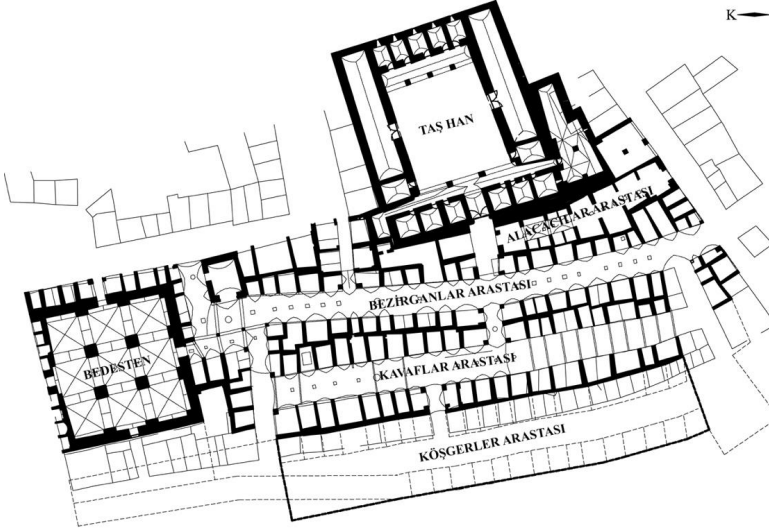
Fot.3: Maraş Kalesi'nden güneye bakış (önden geriye doğru): Taş Medrese (a), Ulu Cami (b) ve Kapalı Çarşı (c) (Temmuz 2023)

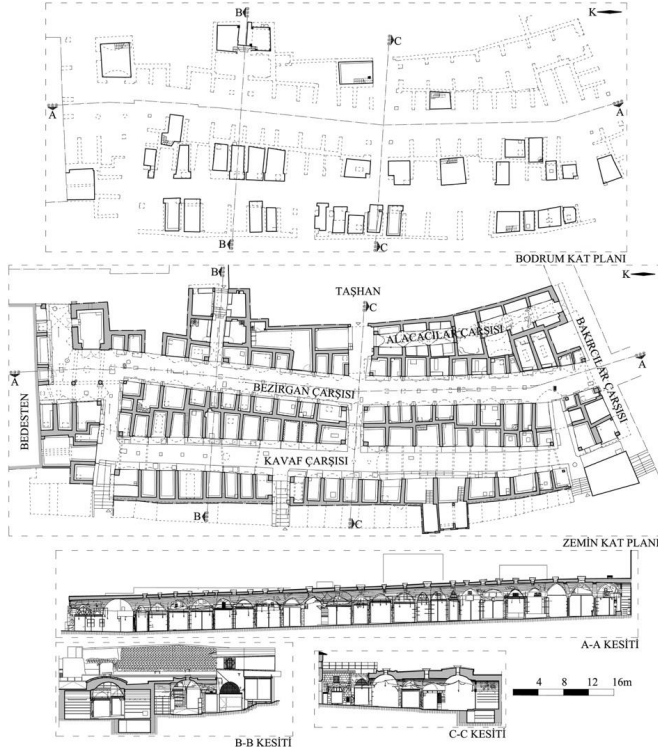
Fot.4: Maraş Kapalı Çarşısı ve çevresi drone görüntüsü (Şubat, 2016)

Çiz.1: Maraş Kapalı Çarşısı vaziyet plânı (EHA Yapı Mimarlık)

Çiz.2: Vaziyet plânı: Bedesten, Maraş Kapalı Çarşı ve Taş Han (EHA Yapı Mimarlık)

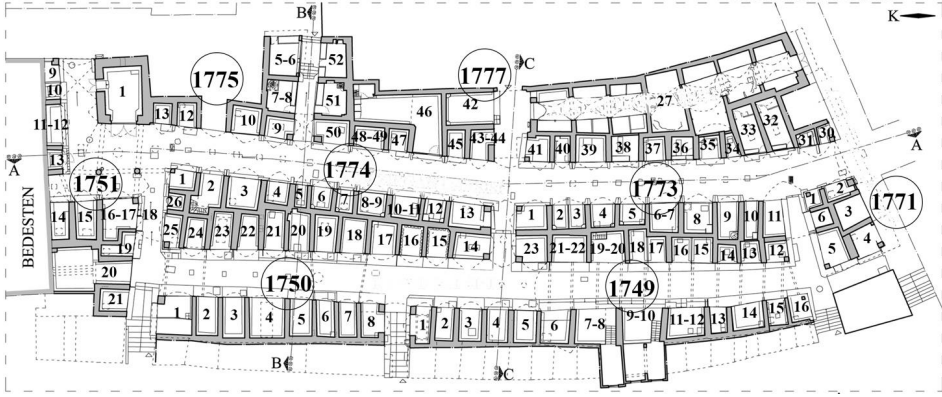
Çiz.3: Maraş Kapalı Çarşı, rölöve plânı ve kesitleri (EHA Yapı Mimarlık)

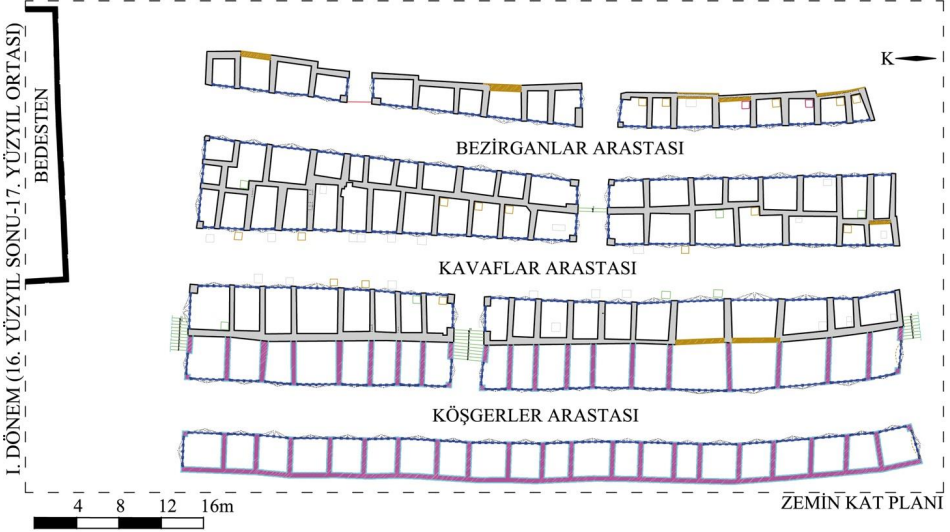
Çiz.4: Maraş Kapalı Çarşı, malzeme analizi (EHA Yapı Mimarlık)

Çiz.5: Maraş Kapalı Çarşı, dükkân kat durumları (EHA Yapı Mimarlık)

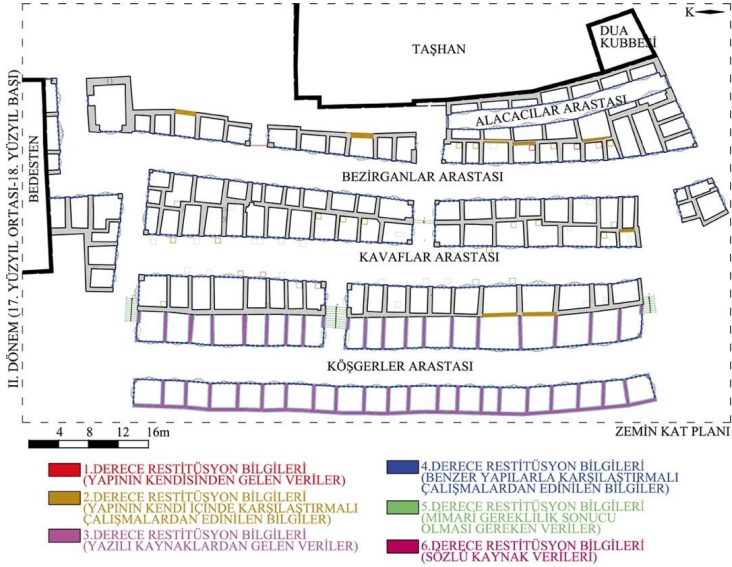

Çiz.6: Maraş Kapalı Çarşı, ada ve dükkân parsel no'larını gösteren anahtar plân (EHA Yapı Mimarlık)

- 4.DERECE RESTİTÜSYON BİLGİLERİ (BENZER YAPILARLA KARŞILAŞTIRMALI ÇALIŞMALARDA EDİNİLEN BİLGİLER)
- 5.DERECE RESTİTÜSYON BİLGİLERİ (MİMARİ GEREKLİLİK SONUCU OLMASI GEREKEN VERİLER)
- 6.DERECE RESTİTÜSYON BİLGİLERİ (SÖZLÜ KAYNAK VERİLERİ)
- 2.DERECE RESTİTÜSYON BİLGİLERİ (YAPININ KENDİ İÇİNDE KARŞILAŞTIRMALI ÇALIŞMALARDA EDİNİLEN BİLGİLER)
- 3.DERECE RESTİTÜSYON BİLGİLERİ (YAZILI KAYNAKLARDAN GELEN VERİLER)

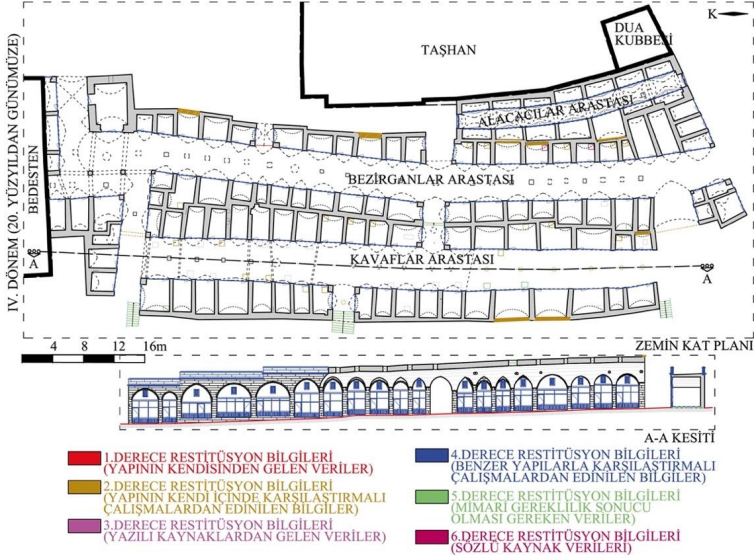
Çiz.7: Maraş Kapalı Çarşı I. Dönem (16. yüzyıl sonu - 17. yüzyıl ortası) restitüsyon plânı (EHA Yapı Mimarlık)

Çiz.8: Maraş Kapalı Çarşısı II. Dönem (17. yüzyıl ortası - 18. yüzyıl başı) restitüsyon planı (EHA Yapı Mimarlık)

Çiz.9: Maraş Kapalı Çarşısı III. Dönem (18. - 19. yüzyıllar) restitüsyon planı (EHA Yapı Mimarlık)

Çiz.10: Maraş Kapalı Çarşı IV. Dönem (20. yüzyıldan günümüze) restitüsyon planı (EHA Yapı Mimarlık)

Fot.5: Maraş Kapalı Çarşı, Yeni Bedesten kapısı

Fot.6: Maraş Kapalı Çarşı, doğu cephenin kuzey köşesine açılan kapı

Fot.7: Maraş Kapalı Çarşı, Taş Han Kapısı

Fot.8: Alacacilar Arastasi, kuzey kapısı

Fot.9: Alacacilar Arastasi, güney kapısı

Fot.10: Maraş Kapalı Çarşı, güney (Bakırcılar Çarşısı) kapısı

Fot.11: Maraş Kapalı Çarşı, batı cephenin güney köşesine açılan kapı

Fot.12: Maraş Kapalı Çarşı, batı cephenin ortasına açılan kapı

Fot.13: Maraş Kapalı Çarşı, batı cephenin kuzey köşesine açılan kapı

Fot.14: Maraş Kapalı Çarşı, örtü

Fot.15: Maraş Kapalı Çarşı dua kubbesi, üst kat doğudan görünüş

Fot.16: Maraş Kapalı Çarşı, bedesten girişi önünde sütuna bitişik suluk tarzı çeşme

Fot.17: Maraş Kapalı Çarşı, Kavaflar Arastası, kuzeye bakış

Fot.18: Maraş Kapalı Çarşı, Kavaflar Arastası, güneye bakış

Fot.19: Maraş Kapalı Çarşı, Bezirgânlar Arastası, kuzeye bakış

Fot.20: Maraş Kapalı Çarşı, Bezirgânlar Arastası, güneye bakış

Fot.21: Maraş Kapalı Çarşı, Alacacıklar Arastası, kuzey bölüm

Fot.22: Maraş Kapalı Çarşı, Alacacıklar Arastası kuzey bölümün çapraz tonoz örtüsü

Fot.23: Maraş Kapalı Çarşı, Alacacıklar Arastası güney bölümünden görünüş

Fot.24: Maraş Kapalı Çarşı, Alacacıklar Arastası, güney bölüm örtü sisteminde takviye kemeri

Fot.25: Maraş Kapalı Çarşı, Alacacıklar Arastası, güney bölüm örtü sistemi

Fot.26: Maraş Kapalı Çarşı, Alacacıklar Arastası, güney bölüm örtü sisteminde özgün taş örgü

Fot.27: Maraş Kapalı Çarşısı, Bezirgânlar Arastası beşik tonoz örtüsü

Fot.28: Maraş Kapalı Çarşısı, Bedesten girişi önündeki holün çapraz tonoz örtüsü

Fot.29: Maraş Kapalı Çarşısı 1775 ada - 1 parselde yer alan büyük dükkân

Fot.30: Maraş Kapalı Çarşısı 1771 ada - 1 parselde yer alan küçük dükkân

Fot.31: Maraş Kapalı Çarşısı, 6 Şubat 2023 depremi sonrası güney (Bakırcılar Çarşısı) kapısı (İ. Demirkol Bayrak)

Fot.32: Maraş Kapalı Çarşısı, 6 Şubat 2023 depremi sonrası Bezirgânlar Arastası, güney koridoru (İ. Demirkol Bayrak)

Fot.33: Maraş Kapalı Çarşısı, 6 Şubat 2023 depremi sonrası Bezirgânlar Arastası hasar durumu (İ. Demirkol Bayrak)

Fot.34: Maraş Kapalı Çarşısı, 6 Şubat 2023 depremi sonrası, Taş Han giriş holü (İ. Demirkol Bayrak)

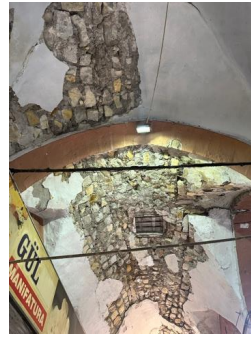
Fot.35: Maraş Kapalı Çarşısı, 6 Şubat 2023 depremi sonrası, Kavaflar Arastası 1773 ada 21-22 ve 23 parsellerde çöken dükkânlar (İ. Demirkol Bayrak)

Fot.36: Maraş Kapalı Çarşısı, 6 Şubat 2023 depremi sonrası, Kavaflar Arastası 1773 ada 21-22 ve 23 parsellerde çöken dükkânlar (İ. Demirkol Bayrak)

Fot.37: Maraş Kapalı Çarşısı, 6 Şubat 2023 depremi sonrası tonoz hasar durumu (İ. Demirkol Bayrak)

Fot.38: Maraş Kapalı Çarşısı, 6 Şubat 2023 depremi sonrası tonozlarda sıva dökülmesi (İ. Demirkol Bayrak)

Hakem Deęerlendirmesi: Çift “kör” hakem incelemesi.
ıkar atışması: Yazar çıkar atışması bildirmemiştir.
Finansal Destek: Yazar bu alışma için finansal destek aldığını beyan etmemiştir.

Peer-review: Double-blind peer-reviewed.
Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi | *Ege University, Faculty of Letters*
Sanat Tarihi Dergisi | ***Journal of Art History***
ISSN 1300-5707 | e-ISSN 2636-8064
Cilt: 32, Sayı: 2, Ekim 2023 | *Volume: 32, Issue: 2, October 2023*

Sahibi (Owner): Ege Üniv. Edebiyat Fak. adına Dekan (On behalf of Ege Univ. Faculty of Letters, Dean): Prof. Dr. Yusuf AYN ♦ Editörler (Editors): Dr. Ender ÖZBAY, Prof. Dr. İnci KUYULU ERSOY ♦ Yayın Kurulu (Editorial Board): Prof. Dr. Semra DAŐLI, Doç. Dr. Lale DOęER, Doç. Dr. Sevinç GÖK İPEKIOğLU ♦ İngilizce Editörü (English Language Editor): Dr. Öęr. Üyesi Elvan KARAMAN MEZ ♦ Yazı İşleri Müdürü (Managing Director): Doç. Dr. Hasan UÇAR ♦ Sekreteryaya - Grafik Tasarım/Mizampaj - Teknik İşler - Strateji - Süreç Yönetimi (Secretarait - Graphic Desing/page layout - Technical works - Strategy - process management): Ender ÖZBAY

İnternet Sayfası (Açık Eriřim) | Internet Page (Open Access)

DergiPark
AKADEMİK
<https://dergipark.org.tr/std>

Sanat Tarihi Dergisi hakemli, bilimsel bir dergidir; Nisan ve Ekim aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

Journal of Art History is a peer-reviewed, scholarly, periodical journal published biannually, in April and October.

